

De minste barnas utøvelse av empati

”På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?”

av

Frøydis Været Østerlie

Kandidatnummer 436

Bacheloroppgave

Hovedmodell

Fordypning: Småbarnspedagogikk

Veileder fordypning/linje

Mette Nygård

Veileder pedagogikk

Marit Kanstad

Trondheim, 22. April 2015

DronningMaudsMinne
HOGSKOLE FOR FORSKOLELÆRERUTDANNING

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	4
1.1 Valg av tema og problemstilling	4
1.2 Oppgavens innhold	5
2.0 Metode	6
2.1 Kvantitativ og kvalitativ metode	6
2.1.1 Valg av metode	7
2.2 Innsamlingsstrategi	7
2.2.1 Kvalitativ observasjonsmetode	8
2.3 Metodekritikk	9
2.3.1 Min førforståelse	9
2.3.2 Eventuelle feilkilder	10
2.3.3 Er funnene relevante for problemstillingen?	10
2.3.4 Helhetsvurdering av metoden	11
2.4 Etske retningslinjer	11
2.4.1 Skriftlig samtykke	11
3.0 Teori	13
3.1 Sentrale begreper	13
3.1.1 Empati	13
3.1.2 Omsorg	13
3.2 Perspektiver på små barns evne til empati og omsorg	14
3.2.1 Tradisjonelle perspektiver	14
3.2.2 Nyere perspektiver	14
3.3 Öhman og empatisk utvikling	15
3.3.1 Global uro	15
3.3.2 Egosentrisk empati	15
3.3.3 Sann empati	16
3.4 Gunvor Løkken og toddlerkultur	16
3.4.1 Toddlerkommunikasjon	16
3.4.2 Toddlersympati	17
3.4.3 Toddlerleken	17
3.4.4 Toddlerhumor	17

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

<i>3.5 De voksnes rolle i hvordan barn viser empati og omsorg</i>	17
<i>3.6 De minste barnas vennskap og omsorgsfulle relasjoner</i>	18
4.0 Funn og drøfting	20
<i>4.1 Handlinger i forbindelse med gråt</i>	20
4.1.1 Oppmerksomhet	20
4.1.2 Trøst	22
<i>4.2 Omsorg gjennom kos og klem</i>	25
<i>4.3 Voksenrollen i barns empatiske handlinger</i>	26
4.3.1 Den voksne som støtte	27
4.3.2 Den voksnes handlingsalternativer	27
<i>4.4 Fellestrekk fra observasjonene og drøftingen</i>	29
4.4.1 Vennskap og empati	29
4.4.2 Aldersmessige sammenhenger	30
5.0 Avslutning	32
<i>5.1 Oppsummering</i>	32
<i>5.2 Konklusjon</i>	34
<i>5.3 Videre forskning</i>	35
6.0 Referanseliste	36

1.0 Innledning

Synet på barnet og barnets kompetanse har endret seg den siste tiden. Barn har gått fra å bli sett på som sårbare til kompetente små mennesker, og dette gjelder særlig de minste barna. (Guldbrandsen og Vintervold, 2010, ss. 100- 101). Vinklingen mot de minste er et høyst samfunnsaktuelt tema. I media stilles det mange spørsmål, særlig kritiske til ettåringen i barnehagen, om de er modne for det og om de blir ivaretatt. Dahl (2009) forteller at fra 2009 fikk barn fra de var ett år en lovfestet rett til barnehageplass. Dette førte naturlig til en stadig økende mengde av ett- og toåring i barnehagen. Med stadig flere småbarn i barnehagen er det viktig at barnehagelærere og de øvrige ansatte i barnehagen har kompetanse i å forstå de minste barna. Dette var også en av grunnene til at jeg valgte småbarnspedagogikk som fordypning.

De minste barna i barnehagen, altså ett- og toåringen kaller Løkken (2004) for toddlere. Denne barnegruppen er svært kroppslige av seg og har egne særtrekk som hun redegjør for og kaller for toddlerkultur og toddlerstil. Ett- og toåringen har også i varierende grad kompetanse og evner til å kommunisere verbalt og grovmotoriske evner. Dette er igjen med på å skape det særpreget det er hos de minste barna, og gjør at det for meg er ekstra viktig å kunne noe om disse barna.

1.1 Valg av tema og problemstilling

Å se på alle barn som kompetente, uavhengig av forutsetninger og alder mener jeg er viktig og jeg ønsket derfor å skrive en bacheloroppgave hvor de minste barna (ett- og toåringen) sin kompetanse når det gjaldt å ta vare på hverandre kom i fokus. Dette var noe jeg ønsket både for å tydeliggjøre deres kompetanse for andre, men også for at jeg selv skulle bli mer bevisst de minste barnas kompetanse. Når jeg i denne bacheloroppgaven ser på hvordan de minste barna i barnehagen kan vise omsorg, empati og ta vare på hverandre vil det være med på å gi meg og leserne innsikt i og kompetanse i én måte å forstå de minste barna. Akkurat denne vinklingen var noe jeg ble oppmerksom på under levende blick observasjonene vi hadde på en småbarnsavdeling før jul. Her observerte jeg en episode hvor en toåring kom med smokken til den gråtende ettåringen. Dette synes jeg var veldig spennende og interessant å se, og kanskje noe som man i hverdagen ikke tenker så mye over. Jeg ønsket derfor å se mer på dette og utformet problemstillingen:

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

Empatiske- og omsorgsfulle handlinger kan omfatte ganske mye. Öhman (1996) forteller at disse handlingene uttrykkes gjennom blant annet sjenerøsitet, hjelpsomhet, omtenkksomhet, samarbeidsevner og det å gjøre godt igjen. (Öhman, 1996, ss. 38- 40). For å kunne gå mer i dybden valgte jeg derfor å fokusere på de minste barnas trøstende handlinger.

1.2 Oppgavens innhold

Denne bacheloroppgaven er delt inn i seks hovedkapitler, som også inneholder flere underkapitler. I kapittel to presenterer jeg hvordan jeg jobbet med å samle inn data. Dette kapitlet heter metode og der presenteres de to overordnede forskningsmetodene kvantitativ og kvalitativ metode, før jeg går videre inn på hvilken innsamlingsstrategi brukte. Deretter ser jeg på metoden med et kritisk blikk, før jeg presenterer hvordan jeg forholdt meg til de etiske retningslinjene. I kapittel tre presenterer jeg den teorien som er relevant for bacheloroppgavens drøftingsdel og teorien som jeg bruker videre i oppgaven. Her vil de sentrale begrepene empati og omsorg løftes frem, før jeg presenterer eldre og nyere perspektiver på de minste barnas evne og kompetanse i å utøve empati og omsorg. Dette var også noe jeg startet innledningen med å presentere. Når disse perspektivene er presentert går jeg videre med å presentere Margareta Öhman (2012) og hennes teori rundt fasene i den empatiske utviklingen. Før jeg tar for meg Gunvor Løkken (1996, 2004) og hennes tanke rundt toddlerkultur. Her vil begreper som toddlerkommunikasjon, toddlersympati, toddlerleken og toddlerhumor bli trukket frem. Til slutt i teorikapitlet presenterer teori rundt voksenrollen og de minste barnas vennskap og omsorgsfulle relasjoner. I kapittel fire presenterer jeg mine funn og drøfter rundt disse. Her fordeles funnene utover drøftingen og trekkes inn under ulike tema. De temaene jeg tar for meg i drøftingen er oppmerksomhet, trøst, samt kos og klem. Deretter ser jeg på voksenrollen i hvordan de minste barna utøver empati og omsorg. Videre tar jeg for meg fellestrekkene ved disse funnene og hva jeg har drøftet og knytter de opp mot temaene vennskap og empati, aldersmessige sammenhenger i barns empatiske handlinger. I kapittel fem kommer avslutningen av bacheloroppgaven. Her kommer det en oppsummering av hva jeg har trukket frem tidligere i oppgaven, trådene trekkes sammen og jeg kommer med noen tanker for videre forskning. Helt til slutt i kapittel seks vil referanselisten komme. Her vil alle referansene jeg har henvist til og støttet meg på gjennom oppgaven ligge i alfabetisk rekkefølge.

2.0 Metode

Bergsland og Jæger (2014) forklarer metode som fremgangsmåter for å finne svar på spørsmål. Poenget med metoden er å få informasjon om noe Bergsland og Jæger (2014) kaller for den sosiale virkeligheten og hvordan man skal analysere den informasjonen man innhenter. (Bergsland og Jæger, 2014, s. 66). Slik jeg forstår metoden er det en veiviser for hvordan det vil være mest hensiktsmessig å arbeide for å få innhentet den dataen og informasjonen du søker etter. Larsen (2007) tydeliggjør dette når hun skriver at "Metodene dreier seg om hvordan vi innhenter, organiserer og tolker informasjon" (Larsen, 2007, s. 17). Det finnes i all hovedsak to ulike måter å samle inn data på som Bergsland og Jæger (2014, s. 66), Dalland (2012, s. 112) og Larsen (2007, s. 21) presenterer. Disse kalles for kvantitativ og kvalitativ data som jeg nå vil gjøre rede for. Deretter går jeg inn på hvilken metode jeg har valgt, før jeg presenterer min innsamlingsstrategi og ser metoden i et kritisk lys. Til slutt ser jeg på hvordan jeg har forholdt meg til de etiske retningslinjene.

2.1 Kvantitativ og kvalitativ metode

Bergsland og Jæger (2014) presenterer den kvantitative metoden som en metode hvor det jobbes ut fra tall og andre målbare undersøkelser. Siden metoden jobber ut fra antall kreves det mange informanter. Innsamlingsstrategien som ofte brukes da er spørreundersøkelser. Resultatene fra disse undersøkelsene settes gjerne opp i statistikk og blir presentert gjennom ulike grafer, prosenter og tabeller. Da resultatene settes opp i statistiske fremstillinger er det viktig med nøyaktighet og faste rammer. Dette gjennomføres slik at alle mottar nøyaktig de samme spørsmålene, og at ved eventuelle intervju vil alle bli behandlet likt. Selv om den statistiske fremstillingen er sentral i denne metoden, kreves det også tekst som forklarer og fortolker den innsamlede dataen. (Bergsland og Jæger, 2014, ss. 68- 69). Ved den kvalitative metoden derimot forteller Bergsland og Jæger (2014) at formålet er å få innsikt og forståelse av ulike sosiale fenomener. Disse sosiale fenomenene retter seg mot de hverdagslige handlingene. Dette betyr at når man samler inn data, må det gjøres i informantenes naturlige kontekst. Denne metoden krever tolkning av det man ser, samtidig som hvordan du tolker er viktig å se i en større kontekst. I den kvalitative metoden brukes det ulike innsamlingsstrategier som for eksempel observasjon, intervju og gjennomføring av ulike prosjekter. (Bergsland og Jæger, 2014, ss. 67- 68).

Det som skiller metodene fra hverandre er altså at den kvantitative metoden går i overflaten med mange informanter, mens den kvalitative heller går i dybden med få

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

informanter. Den kvalitative metoden fremhever gjerne det som skiller seg ut, mens den kvantitative søker etter det som er felles for informantene. Den kvantitative metoden er også svært opptatt av system og struktur i datainnsamlingen, mens man i den kvalitative metoden har stort rom for fleksibilitet og ustrukturert datainnsamling. I den kvalitative metoden søker man etter en helhet og prøver å presentere en forståelse av datamaterialet, mens den kvantitative har som mål å forklare spesifikke fenomener. (Dalland, 2012, s. 113).

2.1.1 Valg av metode

Mitt valg av metode falt på kvalitativ metode. Jeg bestemte meg tidlig for at jeg ønsket å se på hvordan de minste barna viser omsorg og empati for hverandre. Jeg ønsket å se dette med egne øyne og se ulike måter de viste det på. Gjennom denne problemstillingen så jeg at jeg leter etter en helhetsforståelse, hvor jeg er avhengig av å møte informantene i deres naturlige miljø. Den metoden jeg nå har beskrevet har tydelige likhetstrekk med den kvalitative metoden. Jeg trengte heller ikke mange informanter, da jeg ønsket å se på hvordan det kan gjøres og hvordan noen gjør det, ikke hvordan flertallet gjør det.

2.2 Innsamlingsstrategi

For å få best mulig svar på problemstillingen valgte jeg observasjon som innsamlingsstrategi. Askland (2011) forteller at "Observasjon er et verktøy for (...) vurdering, men det viktigste med observasjon er å komme nær barnets verden, få innsikt i hvordan barn opplever, tenker og føler" (Askland, 2011, s. 159). Siden det er nettopp det å få mer innsikt og få et nærmere blikk på barnets verden jeg må for å kunne besvare min problemstilling, mener jeg at observasjon dermed var en svært passende innsamlingsstrategi. Dalland (2012) er med på å bekrefte både Askland (2011) og min mening når han skriver at vi gjennom observasjon vil kunne se på hvordan blant annet mennesker samhandler med våre egne øyne. "Kravet til observasjon som metode er nettopp å ta vare på inntrykkene. Det handler (...) om å sette flere observasjoner sammen for å lære noe om et annet menneske" (Dalland, 2012, s. 186). Jeg valgte å ha flere observasjoner av ulike barn, slik at jeg kunne sette de sammen for å lære noe, ikke om et bestemt menneske, slik Dalland (2012, s. 186) skriver, men om måter ett- og toåringen viser omsorg og empati for hverandre. Jeg ønsket altså å se på mangfoldet. Når jeg observerte hadde jeg en klar mening om at jeg ville se hvordan barna tok vare på hverandre og rettet det spesielt mot barn som av ulike årsaker gråt. Selv om jeg hadde planlagt hva jeg skulle se etter ganske detaljert, skrev jeg også ned observasjoner av barn som gav hverandre klemmer, eller koste med hverandre uten at det var noe gråt tilstede. Dette mener jeg viser at

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

jeg var åpen for at empati omfattet mer en kun reaksjon og respons ved gråt, men også noe mer.

2.2.1 Kvalitativ observasjonsmetode

Bergsland og Jæger (2014) skriver om to overordnede innsamlingsstrategier. Disse kaller de for kvantitativt- og kvalitativt orientert observasjon. Forskjellen på disse to ligger i det at den kvantitativt orienterte observasjonen vil man se etter hyppigheten og lengden av handlinger, mens man i den kvalitative observasjonen retter fokuset mot samspillet og et bilde av helheten. (Bergsland og Jæger, 2014, s. 74). Dalland (2012) kommer med en svært lik definisjon hvor han blant annet skriver at noe av det som karakteriserer den kvalitative observasjonsmetoden er at man blant annet prøver å danne seg en helhetsforståelse, fokuserer på samspill og relasjoner. (Dalland, 2012, s. 190). Ved å se på både Bergsland og Jæger (2014), samt Dalland (2012) sin definisjon av den kvalitativt orienterte observasjonen ser jeg at det er nettopp et slik observasjon jeg har brukt. Dette fordi jeg ikke har sett på hyppigheten av når barna har vist omsorg og empati for hverandre, men hvordan de gjør det og fordi jeg videre i denne bacheloroppgaven også vil drøfte forholdet mellom barna som viser omsorg for hverandre.

2.2.1.1 Deltakende observasjon

Videre når jeg observerte brukte jeg to ulike metoder for å tilnærme meg det jeg observerte i et kvalitativt observasjonslys. De første observasjonene jeg gjennomførte er svært lik det Dalland (2012, s. 187) kaller for en deltakende observasjon. Dette fordi "forskeren deltar i de sosiale prosessene som hun eller han studerer for på den måten å samle data" (Dalland, 2012, s. 187). Disse observasjonene blir i bacheloroppgaven kalt for observasjon 3, 4 og 6. De ble tatt når jeg over en lengre periode var tilstede på en småbarnsavdeling, sammen med observasjon 5. Observasjon 5 er derimot mer som en løpende protokoll, og ikke deltakende observasjon. I observasjon 3, 4 og 6 deltar jeg i observasjonene enten ved å snakke med barna eller ved at de sitter i fanget mitt. Siden jeg er i samspill med barna under observasjonene, skrives ikke observasjonene ned før i etterkant av hendelsen. Denne observasjonsmetoden er ganske lik det Bergsland og Jæger (2014, s. 75) kaller for en feltobservasjon og det Askland (2011) kaller for en episodebeskrivelse. Særlig ser jeg at metoden jeg har brukt er lik episodebeskrivelsen til Askland, da det er observasjoner som ikke er planlagt og som skrives ned i etterkant av hendelsen. (Askland, 2011, ss. 198- 199).

2.2.1.2 Løpende protokoll

De resterende observasjonene, kalt for observasjon 1, 2 og 7 tok jeg på en ettårsavdeling i en annen barnehage. Jeg har tidligere vært vikar på denne barnehagen slik at jeg kjenner personalet, rommene og rutinene godt, men akkurat denne barnegruppen hadde jeg ikke noe forhold til. Dette var planlagte observasjoner hvor jeg kom på avdelingen omtrent klokken ni og observerte i en time. Under denne observasjonstiden skrev jeg ikke ned alt jeg observerte, jeg hadde hele tiden et observasjonsfokus, men skrev bare ned episodene som var relevante for min problemstilling og mitt tema. På den måten fikk jeg lite overflødig data, og trengte ikke sortere like mye i etterkant. Selv om jeg ikke skrev ned alt jeg så i en gitt periode, mener jeg likevel at jeg kan kalle observasjonsmetoden jeg brukte som en variant av en løpende protokoll. En løpende protokoll er ifølge Askland (2011) en observasjonsmetode hvor man har et tydelig fokus og holder avstand gjennom å være minst mulig deltakende i det som foregår. Det man ser skrives også ned underveis. (Askland, 2011, ss. 196- 197). Noe som stemmer godt overens med hva jeg gjorde.

2.3 Metodekritikk

En metode vil aldri være feilfri sier Bergsland og Jæger (2014, s. 80), det vil derfor være viktig å se på metoden med et kritisk blikk og vurdere i hvor stor grad den innsamlede dataen stemmer overens med virkeligheten. I min metodekritikk, hvor jeg vurderer hvordan jeg har brukt metoden for innsamling og bearbeiding av data ser jeg på min førforståelse av tema og avdelingene jeg observerte på, eventuelle feilkilder, samt hvor relevant funnene og observasjonene jeg tok er for problemstillingen.

2.3.1 Min førforståelse

Dalland (2012, s. 117) forteller at førforståelsen handler om at vi allerede har en formening om hvilke funn man vil få, før man samler inn data. Før jeg observerte hadde jeg en god forståelse av hva jeg og ulike teoretikere og forskere legger i begrepene omsorg og empati. Jeg hadde også en formening om at empati og omsorg ville kunne vises gjennom trøst, når et barn gråt, gjennom å hjelpe andre, ved å inkludere andre i leken og lignende. For å få mest mulig tydelige observasjoner hadde jeg i forkant bestemt meg for å se etter hvordan barna tok vare på hverandre i situasjoner hvor gråten var involvert. I etterkant, når jeg analyserte og studerte den dataen jeg hadde samlet inn, ble jeg bevisst på at de minste barna viste omsorg og empati på mange ulike måter, flere enn jeg på forhånd hadde sett for meg. På den måten overrasket ikke resultatene meg, men de virket utfyllende på min førforståelse. Jeg ble også

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

oppmerksom på at jeg ved å studere noe nøye vil se det tydeligere enn når jeg er i barnehagen og ikke ser spesifikt etter det.

Som jeg nevnte i kapittel 2.2.1.1 og 2.2.1.2 hadde jeg en førforståelse av avdelingene jeg observerte på. På den ene avdelingen var jeg tilstede hver dag over en lengre periode og jeg ble dermed godt kjent med barna, foreldrene, personalet og rutinene der. Fordi jeg kjente denne avdelingen godt kan dette ha påvirket min evne til å være objektiv. Dette var noe jeg prøvde å motvirke ved å skrive ned det jeg observerte så detaljert som mulig. Likevel kan jeg stille spørsmål rundt hvilke barn jeg observerte. Kanskje utvalget av de barna jeg observerte på den avdelingen var påvirket av min førforståelse over hvem som var mest omsorgsfull? På den andre avdelingen jeg observerte hadde jeg ikke noen førforståelse av barnegruppa, kun de voksne og rommet. Dette kan ha gjort meg mer åpen og objektiv når jeg observerte.

2.3.2 Eventuelle feilkilder

Larsen (2007) forteller at det hos den kvalitative metoden og observasjon som innsamlingsstrategi vil det kunne være feilkilder. Hun forteller blant annet at det kan være viktige variabler og påvirkningsfaktorer som det ikke er tenkt på. (Larsen, 2007, ss. 104-105). Larsen forteller også (2007, s. 27) at hvis de som blir observert er klar over dette, kan det endre hvordan de handler. Denne handlingsendringen er noe jeg ser kan resultere i en feilkilde. Under mine observasjoner var ikke barna klar over at de ble observert. Likevel kunne min tilstedeværelse påvirke handlingene hos barna. Under de observasjonene hvor jeg var svært nær barna, kunne jeg ubevisst ha påvirket dem. Under observasjonene mine på ettårsavdelingen var jeg en fremmed for barna, noe som påvirket enkelte av dem i starten. Noen var skeptiske til meg og ventet med å gå forbi meg til jeg så en annen veg. Andre igjen var svært nysgjerrige og ønsket min oppmerksomhet. For å unngå at funnene skulle bli veldig påvirket av min tilstedeværelse ventet jeg derfor med å observere til det virket som barna aksepterte min tilstedeværelse og ikke var like nysgjerrig på meg. Videre kan det med tanke på feilkilder være at jeg ikke har sett alt av mimikk og kroppsspråk ved en observasjon som skaper en feilkilde. (Larsen, 2007, s. 105).

2.3.3 Er funnene relevante for problemstillingen?

De dataene jeg har samlet inn ser jeg på som svært relevante. Dette fordi de tydelig viser hvordan de minste barna kan vise omsorg og empati for hverandre gjennom oppmerksomhet, trøstende handlinger, samt kos og klem. Observasjonene jeg hadde ble gjennomført på en ren ettårsavdeling og en ordinær småbarnsavdeling med barn mellom ett og to år. Altså er barnegruppen jeg har observert de minste barna i barnehagen. Dette stemmer godt overens

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

med at jeg i problemstillingen har skrevet at jeg vil se på hvordan de minste barna viser omsorg og empati for hverandre. Fordi problemstillingen min er rettet mot forskning som allerede finnes, finner jeg god og relevant litteratur som kan støtte opp for eller åpne opp for diskusjon av de funnene jeg har. (Dalland, 2012, s. 118).

2.3.4 Helhetsvurdering av metoden

Alt i alt mener jeg at den kvalitative metoden og observasjon som innsamlingsstrategi var svært passende for å få svar på hvordan de minste barna viser omsorg og empati for hverandre. Dette fordi jeg fikk gå inn i dybden og se hvordan de minste barna faktisk handler. Jeg har ikke sett eller følt på et behov for å presentere hvordan gjennomsnittet av ett- og toåringene handler. Det vil også være vanskelig å presentere, da hvordan barna handler kan variere i svært stor grad og være påvirket av både kontekst og barnas egne erfaringer. På den måten ser jeg at å bruke den kvalitative metoden var mest egnet for meg og min forskning. Jeg mener å ha forholdt meg godt til metoden, jeg har presentert virkeligheten så godt jeg kunne, vært bevisst min egen førforståelse og jobbet tett opp mot min egen problemstilling.

2.4 Etiske retningslinjer

I arbeidet med bacheloroppgaven så jeg det som svært viktig å være bevisst de etiske retningslinjene og hvordan jeg forholdt meg til og oppbevarte eventuelle personopplysninger. ”Opplysninger og vurderinger som direkte eller indirekte kan knyttes til enkeltpersoner, er personopplysninger” (Dalland, 2012, s. 101). Dalland (2012) deler personopplysninger videre inn i noe han kaller for direkte personidentifiserende opplysninger og indirekte personidentifiserende opplysninger. Både de direkte og indirekte opplysningene var noe jeg møtte og måtte forholde meg til under datainnsamlingen. Dette fordi jeg fikk vite fornavnet til barna tilstede i observasjonen og hvilken avdeling de gikk på, samtidig som jeg visste alder og kjønn på barna. Denne informasjonen har jeg anonymisert gjennom å gjøre det Dalland (2012) kaller for å aidentifisere opplysningene. Dette gjorde jeg ved å identifisere barnet i kode som kun jeg forstår, før jeg endret kodene til fiktive navn. (Dalland, 2012, s. 102).

2.4.1 Skriftlig samtykke

En del av de etiske retningslinjene og mitt arbeid med å overholde personvernet handler om å få et skriftlig samtykke. Under datainnsamlingen passet jeg på å få samtykke fra foreldre/foresatte til de aktuelle barna. På samtykkeskjemaene er barnas fornavn og foreldrenes underskrift med på å identifisere hvilke barn det gjelder. Denne informasjonen oppbevares kun i en perm separat fra observasjonene av barna. I samtykkeskjemaet tok jeg utgangspunkt i

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

NSD (2012) sin mal for informasjonsskriv. Her presenterer jeg meg selv, hva det gjelder, problemstillingen min, hvordan jeg vil oppbevare personopplysninger, hvordan jeg vil samle inn data, kontaktinformasjon, samt informasjon om at de når som helst kan ombestemme seg. Jeg informerer samtidig om at råmaterialet til observasjonene og samtykkeskjemaene vil makuleres når jeg mottar karakter på min bacheloroppgave. Dette for at jeg skal ha alle papirer i orden om det stilles spørsmål ved om jeg har overholdt de etiske retningslinjene og om observasjonene faktisk er gjennomført.

3.0 Teori

I dette kapitlet presenterer jeg teori som er relevant for den senere drøftingen. Her presenteres de sentrale begrepene for denne oppgaven, nemlig empati og omsorg. Før jeg går videre på det eldre og nyere syn på barnas kompetanse, Öhman sitt syn på den empatiske utviklingen, Løkken og toddlerkultur, de minste barnas vennskap og omsorgsfulle relasjoner og til slutt hvilken rolle de voksne har i hvordan barna viser omsorg og empati for hverandre. Teorien jeg presenterer vil være fra både nyere og eldre referanser. De eldste bøkene kommer fra midten på 90- tallet, men deres innhold er likevel særdeles relevant i dagens barnehage og barnesyn.

3.1 Sentrale begreper

3.1.1 Empati

"Empati er det som gjør mennesket menneskelig" (Öhman, 1996, s. 31). Selve ordet har opprinnelse fra gresk og betyr medfølelse. Öhman fremhever at det er viktig å ikke forveksle dette begrepet med sympati, da empati handler om å forstå hva den andre føler, selv om en ikke nødvendigvis føler det slik selv. (Öhman, 1996, s. 31). Öhman (2012) prøver å tolke Caramicoli når hun forklarer begrepet empati. "Ut ifra hans definisjon kan man si at empati innebærer en genuin nysgjerrighet på, vilje til å lytte til og respekt for andre menneskers indre verden" (Öhman, 2012, s. 168). For barnehagelærere omtales og forstås empati som at et barn skal forstå et annet barns følelser. Dette er noe Hoffman (1987, 2000) er med på å utvide når han ifølge Johansson (2013) forstår empati som en følelsesmessig reaksjon eller svar på en annens situasjon og opplevelser. (Johansson, 2013, s. 193). Öhman (2012) kaller denne responsen, handlingen og hjelpen et barn gir til et annet for prososial atferd. "(...)du handler ut fra din innlevelsessevne og gjør noe for å forandre situasjonen og hjelpe den andre" (Öhman, 1996, s. 31). Den prososiale atferden handler altså om at du responderer og handler for å hjelpe den andre med det du tolker at den trenger.

3.1.2 Omsorg

Jeg fant ingen tydelig definisjon på hva omsorg er, men gjennom Askland (2011), ser jeg at hovedpunktene for hva jeg tolker omsorg som kommer frem. "En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, ømhet, hengivenhet, innlevelse og evne og vilje til samspill" (Askland, 2011, s. 54). Rammepplan for barnehagens innhold og oppgaver (2011, s. 31) forteller at omsorgen som skjer i barnehagen handler både om det som skjer mellom barn og

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

voksne, men også relasjonen barn-barn. "Å gi barn mulighet til å gi hverandre og ta i mot omsorg er grunnlaget for utvikling av sosial kompetanse" (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2011, s. 31). Omsorg handler om å gjøre det som er godt, forteller Johansson (2002). Vi må være observante og høre på hva de andre trenger til hjelp og støtte. (Johansson, 2002, s. 99). Abrahamsen (1997) utvider denne forståelsen når hun forteller at omsorg handler om å ta en annens perspektiv. Hun forteller videre at for å kunne gjøre dette, må man selv ha erfart at noen har tatt ditt perspektiv og tydeliggjort det gjennom handling eller ord. (Abrahamsen, 1997, s. 78). "Et annet eksempel på dette er når vi ser at et barn trøster et annet barn. De anvender den omsorgen de selv har erfart på kroppen; det at en annen har tatt deres perspektiv og trøstet dem når de hadde det vondt" (Abrahamsen, 1997, s. 78). Tholin (2011) forteller at omsorg vil være person- og kontekstavhengig. Med dette mener hun at det noen oppfatter som omsorg i gitte situasjoner, ikke nødvendigvis oppfattes som omsorg for alle personer i alle situasjoner. (Tholin, 2011, s. 67). Drugli (2013) henviser til Tholin, når hun forteller at det er viktig å være bevisst på hvordan barna som mottar det du mener som en omsorgsfull handling, reagerer på det. Nettopp fordi noe du ser på som omsorgsfullt, ikke nødvendigvis tolkes som det fra den andres side. (Drugli, 2013, s. 100).

3.2 Perspektiver på små barns evne til empati og omsorg

3.2.1 Tradisjonelle perspektiver

Gulbrandsen og Vintervold (2010) forteller at barna frem til nå nylig har blitt sett på som svært sårbare. Alle barn ble sett på som helt avhengig av de voksne, noe også Piaget støttet. (Gulbrandsen og Vintervold, 2010, s. 100). Piaget mente, ifølge Johansson (2002), at de minste barna ikke kunne sette seg inn i andres perspektiv. Han mente at denne barnegruppen var så egosentrert at de regnet med at alle andre tolket og opplevde det slik som dem. (Johansson, 2002, s. 99). Dette synet viser Gulbrandsen og Vintervold (2010, s. 100) også tydelig til når de forteller at man før trodde at barna ikke hadde noen glede og oppmerksomhet mot hverandre.

3.2.2 Nyere perspektiver

Nyere forskning har sett at barn, også de minste, er svært kompetente og ikke så sårbare som man før mente. De har funnet ut at barn fra fødselen av klarer å dele sine opplevelser med andre. (Gulbrandsen og Vintervold, 2010, ss. 100- 101). "Dette er forutsetningen for å kunne sette seg inn i og forstå noe om hvordan andre mennesker har det" (Gulbrandsen og Vintervold, 2010, s. 101). Tholin (2011) forklarer at det i den nyere forskningen på de minste

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

barna er kommet frem at de viser omsorg og er aktive i fellesskapet som omsorgsgivere. Dette kan for eksempel komme frem når ettåringen låner bort bamsen sin til et annet barn som er lei seg. (Tholin, 2011, s. 68). Kanstad (2011) forteller at spedbarn som gråter når andre gråter, og at leken hos de minste barna stopper opp når et barn gråter og fortsetter igjen når gråten stilner tolkes som empati i tidlige stadier. (Kanstad, 2011, s. 212). Ifølge Johansson (2002) vil barn til stadighet prøve å hjelpe de andre. Hun forteller videre at omsorgen barn har for andre kommer tydeligere frem i situasjoner hvor de ser at noen har behov for hjelp. Johansson ser at barn viser omsorg på særlig to ulike grunnlag. De viser omsorg for de som er mindre enn seg og for de som trenger hjelp. Når Johansson har sett på dette har hun bitt seg merke i at barn viser omsorg på en annen måte for de som er mindre enn seg selv, enn for de jevnaldrende. Med henvisning til Merleau- Ponty (1962) forteller hun at omsorgen de viser for de som er mindre kommer frem i barnas kroppslige væremåte. (Johansson, 2002, ss. 99- 100).

3.3 Öhman og empatisk utvikling

Öhman (2012) deler den empatiske utviklingen inn i fire faser, som hun kaller for global uro, egosentrisk empati, sann empati og global empati. Den globale empatien er ifølge Öhman kun tilstede fra tenårene, og vil dermed ikke bli trukket inn videre. (Öhman, 2012, ss. 171- 172).

3.3.1 Global uro

Den første fasen i den empatiske utviklingen er den globale uroen. "Allerede etter et par dager kan spedbarnet vise tegn på uro og stress når det hører andre barn gråte" (Öhman, 2012, s. 171). Denne uroen tolker Öhman som et tegn på at barnet ønsker å samspille med andre og kan begynne å utvikle sin evne til å bry seg om andre. (Öhman, 2012, s. 171). Det er ikke alle forskere som er enige i at dette er empati, forteller Öhman (1996). Dette fordi barnet ikke har utviklet seg nok kognitivt til dette, men at det kan sees på som empatiens opprinnelse og medmenneskelighet. (Öhman, 1996, s. 33).

3.3.2 Egosentrisk empati

Denne fasen mener Öhman (2012) blir synlig når barnet har lært seg å forflytte seg selv. I dette stadiet viser barnet det Öhman tolker som empati gjennom fysiske handlinger. Her vil barnet gi sin egen smokk, hente en omsorgsperson og lignende til det gråtende barnet. Barnet vet selv hva det trenger når det er lei seg og gir dette til et annet barn. Hun forteller at barnet enda ikke klarer å sette seg inn i den andres perspektiv, men har en grunnleggende forståelse av hva man trenger når man gråter. (Öhman, 2012, s. 171).

3.3.3 Sann empati

Den sanne empatien er ifølge Öhman (2012) tilstede fra omtrent treårsalderen. Hun mener at barna fra denne alderen har begynt å utviklet evnen til å ta andres perspektiv og at medfølelsen og handlingen kommer som resultat av dette. I denne fasen klarer barna å forstå at andre mennesker ikke har de samme følelsene, intensjonene og motivene som en selv. De har også begynt å forstå at det er deres egen omsorgsperson og smokk barna vil ha når de er lei seg, ikke noen andre sin. Videre forteller Öhman at barna i denne fasen kan gi trøst og støtte barn som trenger det, men hun ser at denne handlingen er mer uforutsigbar og kontekstavhengig enda. (Öhman, 2012, s. 172).

3.4 Gunvor Løkken og toddlerkultur

En toddler er et engelsk begrep som omfatter barn i ett- og toårsalderen. Det er dette begrepet Løkken (2004) bruker når hun forteller om de minste barna i barnehagen. Løkken støtter seg på Merleau-Ponty sin filosofi under redegjørelsen av toddlerkultur. Merleau-Ponty snakker om den levde kroppen og ved å se dette opp mot denne barnegruppen vil du se at de har kroppen i fokus gjennom samhandling. (Løkken, 2004, ss. 16- 17). Det er med kroppen vi forstår omgivelsene våre, forklarer Løkken (1996, s. 21), med henvisning til Østberg (1994) og Merleau-Ponty. Løkken (2004) forteller at man gjennom dette synspunktet på kroppens betydning og de minste barnas samspill vil se at deres samhandling er meningsfull og har en verdi i seg selv. (Løkken, 2004, s. 17). Toddlerkulturen definerer Løkken (2004) som "(...) den kulturen som oppstår og bygges over tid mellom ett og to år gamle jevnaldringer i daglig sosial omgang (...)" (Løkken, 2004, s. 15). Her handler det om å se på hva som er typisk for aldersgruppen.

3.4.1 Toddlerkommunikasjon

Løkken (2004) ser på hvordan toddlerne kommuniserer gjennom å peke og veksle blikk med den det kommuniseres med og det som det pekes på. Selv om det ikke nødvendigvis brukes ord, kommuniseres det altså om noe. Dette er også i tråd med hva Merleau-Ponty tenker om det kroppslige. (Løkken, 2004, s. 39). Løkken (2004) henviser til observasjoner gjort av Musatti og Panni, som viste at de minste barna lekte mye med oppmerksomhet gjennom blikket. Dette søkende blikket ble gjerne fremkalt ved andre barnas gråt, latter og interaksjon. På den måten kan blikket og blikkontakten sees på som en av toddlerne sine non-verbale kommunikasjonsmetoder. (Løkken, 2004, s. 49).

3.4.2 Toddlersympati

Løkken forteller videre at det gjerne vises et stort engasjement for at de andre barna skal ha det bra, hvor barna er svært interesserte og åpne på en toddleraktig måte. Hun henviser til Murphy (1992) som ser på hvordan toddlerne viser sympati ovenfor hverandre. Dette kan være gjennom kroppslige handlinger som kyss og klem, men det kan også komme som et spørsmål. De kan også hjelpe et barn opp og vise interesse ovenfor de voksne om hvorfor det andre barnet gråter. (Løkken, 2004, ss. 50- 51).

3.4.3 Toddlerleken

Videre ser Løkken på den toddler typiske leken. Her trekker hun frem gjentakelsen som svært sentral og at strukturen i leken er svært enkel. På den måten blir det enklere for andre barn å hve seg med i leken ved at de lett ser handlingsmåtene og hva som gjentas. Hun forteller at toddlerne ofte flokker seg i leken, gjerne rundt store gjenstander eller med sin egen kropp i fokus. Trøstende handlinger er en del av denne toddlerleken og ifølge Løkken et kjennetegn på de minste barnas vennskap. (Løkken, 2004, ss. 60- 61).

3.4.4 Toddlerhumor

Løkken (2004) forteller at i ulike toddler studier blir latteren ofte trukket frem. Her snakkes det om en slags overdreven latter som signaliserer enten at de har det artig eller om de skal ha det artig. Hun forteller at jo flere barn som er med jo artigere blir det gjerne. Latteren fremkalles gjerne ved fall eller ved at barna er helt oppi ansiktet på hverandre. (Løkken, 2004, ss. 116- 117, 119- 120).

3.5 De voksnes rolle i hvordan barn viser empati og omsorg

Öhman (1996) forteller at barn trenger empatiske forbilder for å selv bli empatiske. De lærer best av å se en voksen være omsorgsfull og empatisk mot andre barn og voksne. (Öhman, 1996, s. 42). Dette er også Tholin (2008) med på å løfte fram. Tholin (2008) forteller at det innenfor ulike læringsteorier argumenteres for verdien av noe som heter modellæring. Dette handler om å lære gjennom og av forbildet man har, som for barnas del i barnehagen vil kunne være de voksne. Hun forteller at vi ikke trenger å sette ord på hva vi gjør, men heller vise det gjennom den omsorgsfulle samhandlingen med barna. Det handler om å ikke vise dobbeltmoral, altså å si at barna skal vise omsorg for hverandre når du ikke viser omsorg for de du har rundt deg. Tholin (2008) henviser videre til Lamer (1990) som fokuserer på metoder knyttet til den prososiale atferden. (Tholin, 2008, s. 98). "Hun fokuserer på verdien av at både barn/ barnegruppen og personalet kan være forbilder for hverandre" (Tholin, 2008, s. 98).

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

Dette gjør hun fordi hun mener at ved å fremheve positiv atferd, vil det kunne skape motivasjon hos de andre å prøve det samme. (Tholin, 2008, s. 98).

Johansson (2002) presenterer noen metoder de voksne i barnehagen kan bruke for å oppmuntre og hjelpe barna til å vise omsorg for hverandre. Hun foreslår at de voksne kan sitte i bakgrunnen og oppmuntre ved for eksempel å stille spørsmål og sette ord på hva det andre barnet gjør. På den måten vil den voksne fungere som et talerør for barna, som kan hjelpe dem til å tolke og uttrykke hva de mener. (Johansson, 2002, ss. 106- 107). Öhman (2010) kaller dette for å ta barns perspektiv, fordi den voksne prøver å hjelpe barnet å uttrykke sine egne meninger og tanker. Likevel mener hun at det er viktig å huske på at hva den voksne tror barnet prøver å uttrykke er den voksnes tolkning og ikke nødvendigvis er den rette tolkningen. (Öhman, 2010, s. 20). De voksne kan også gi barna oppgaver og oppmuntre dem til å hjelpe hverandre, både de jevnaldrende og de yngre. Samtidig vil det her være lurt å oppmuntre barna til først spørre om det andre barnet ønsker hjelp, både for å tydeliggjøre den andres perspektiv, men også for å vise respekt og unngå at det blir en negativ episode ut av det. (Johansson, 2002, ss. 106- 107).

3.6 De minste barnas vennskap og omsorgsfulle relasjoner

Öhman (1996) forteller at man allerede hos ettåringen ser at de viser interesse for andre barn og foretrekker noen barn fremfor andre. Dette viser at barn tidlig begynner å skape vennskap. (Öhman, 1996, s. 127). Dette bekrefter også Arnesen, Ollestad & Tveit (2005), men de mener at for de minste barna har alle barn et potensial for å bli deres venner. Dette fordi de skiller lite mellom hvem som vil dem godt og ikke. (Arnesen, Ollestad & Tveit, 2005, s. 93). Öhman (1996) mener at "Vennskapsforholdene motvirker rivalisering mellom barn og fremmer utviklingen av samarbeid og ansvar" (Öhman, 1996, s. 127). Hun forteller videre at et av vennskapets forutsetninger er medfølelse og at det derfor også utvikler evnen til dette. (Öhman, 1996, s. 127). Vennskapet har også en etisk dimensjon forteller Greve (2009). Hun mener at fordi man i vennskapet viser omsorg for hverandre har det en stor betydning for barnas etikk. Greve har selv sett at barna viser særlig omsorg for sine venner. Dette kommer spesielt til uttrykk gjennom et ønske om å hjelpe den andre, gjennom trøst og støtte. (Greve, 2009, ss. 113- 114). Johansson (2002) støtter dette når hun forteller at barn handler omsorgsfullt ovenfor hverandre, de verdsetter relasjonene de har og er tydelig engasjert i hverandre. (Johansson, 2002, s. 91). Dette tydeliggjør Johansson når hun senere forklarer at barna bli nysgjerrige når de forstår at vennene deres er triste. Dette kan de blant annet gjøre ved å stoppe opp med det de holder på med når et annet barn gir uttrykk for smerte, sorg eller

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

sinne. Det kan virke som om de lurert på hva som skjer. Videre kan leken fortsette der den slapp igjen. (Johansson, 2002, s. 110). For å skape disse vennskapene og relasjonene er det derimot ikke nok at barna møtes fysisk, fordi de for eksempel går på samme avdeling. De må også møtes mentalt gjennom å delta i hverandres livsverdener. (Greve, 2009, s. 143).

4.0 Funn og drøfting

I dette kapitlet kalt funn og drøfting, presenterer jeg ikke funnene for seg selv. Observasjonene jeg baserer denne bacheloroppgaven på, vil komme underveis i drøftingen og tydeliggjøres ekstra ved at de står i markerte tekstbokser. I observasjonene brukes det fiktive navn. Funnene er fordelt under ulike underkapitler som tydeliggjør hva observasjonene viser og hva jeg legger vekt på i disse observasjonene. Her tar jeg for meg hvordan de minste barna utøver empati og omsorg gjennom oppmerksomhet, trøst, samt kos og klem. Videre tar jeg for meg voksenrollen i hvordan barna viser omsorg og empati for hverandre. Til slutt ser jeg på fellestrekkene ved observasjonene og ser de i lys av betydningen mellom vennskap og empatiske og omsorgsfulle handlinger, samt sammenhenger tilknyttet alder. All teorien jeg trekker inn i dette kapitlet er allerede presentert i kapittel 3 om teori.

4.1 Handlinger i forbindelse med gråt

4.1.1 Oppmerksomhet

De minste barna utøver empati og omsorg på mange forskjellige måter. Gjennom oppmerksomhet er en av disse måtene. Derfor presenterer jeg to observasjoner hvor oppmerksomhet brukes til dette og drøfte det jeg ser og hvordan man kan forstå det observasjonene viser.

Observasjon 1

Dato: 12.01.2015 Klokken: 09:00 – 09:01

Erik (1.11) begynner å gråte. Sara (1.9) er inne på et annet rom. Hun løper ut av rommet og bort til Erik. Hun ser på han med store øyne. Etter en kort stund stopper Erik å gråte. Sara løper da tilbake på rommet hun var på tidligere og fortsetter leken.

I denne observasjonen ser du at et barn begynner å gråte og at et annet barn går ut av et rom og ser hva som skjer og hvem som gråter. Sara retter oppmerksomhet mot den som gråter både gjennom den fysiske handlingen og blick. Blickkontakten er noe Løkken (2004, s. 49) forteller at er en måte toddlerne retter oppmerksomhet mot andre barn på. Den fysiske handlingen viser bekrefter for meg også det Løkken (2004) og Merleau-Ponty forteller om at det er kroppen som er det sentrale i samhandlingen mellom toddlere. (Løkken, 2004, ss. 16-17).

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

Kanstad (2011, s. 212) skriver at barn kan vise at de bryr seg om andre, ved at leken kan stoppe opp når et annet barn begynner å gråte. Når gråten stopper eller barnet blir trøstet, fortsetter leken som før igjen. Dette er også noe Johansson (2002, s. 110) skriver om. Med denne observasjonen ser jeg et godt eksempel på dette, ved at Sara løper ut for å se på barnet som gråter og går tilbake til leken når gråten stopper. Denne handlingen kan tolkes på flere måter. Slik jeg ser det virker hun nysgjerrig på hva som skjer og at hun viser at hun bryr seg når hun kommer løpende. Det er nesten slik at hun løper til unnsetning for den som gråter, og at selv om hun ikke går tydelig inn med en klem eller lignende, viser hun at hun er tilstede for barnet som gråter.

Videre går det an å se det i lys av Öhman (2012) og den globale uroen, som jeg har forklart dypere i kapittel 3.3.1. Ved at Sara avbryter leken og løper bort til Erik, kan man se på det som at Sara uttrykker en slags uro og blir stresset av Erik sin gråt. Når gråten deretter stopper roer Sara seg ned, da uromomentet ikke er tilstede mer og klarer igjen å delta i leken. (Öhman, 2012, s. 171). Uansett hvordan man tolker og hvilke perspektiv man ser denne observasjonen fra, tenker jeg at det viser en slags begynnende medfølelse og empatisk evne, fordi barnet ikke ignorerer gråten. Jeg kan videre se for meg at Sara, uten å se barnet når hun leker, kjenner igjen gråten og vet hvem som gråter før hun løper bort. Min erfaring fra småbarnsavdeling er hvert fall at barn kjenner igjen hverandres gråt, på lik linje som vi voksne gjør når vi kjenner barna godt. Ut fra en forståelse av at Sara har et bilde av hvilket barn som gråter, kan vi også stille oss spørsmålet om hun kommer løpende nettopp fordi hun kjenner barnet godt og føler sympati med det? Spørsmålet om barnas vennsksapsrelasjoner når de viser empati og omsorg for hverandre er noe jeg tar for meg i kapittel 4.4.1 i denne bacheloroppgaven.

Under mine observasjoner ble jeg også oppmerksom på en annen måte barn kan vise empati og omsorg på gjennom å rette oppmerksomheten mot det gråtende barnet. Denne observasjonen ser du i tekstboksen nedenfor.

Observasjon 2

Dato: 12.01.2015 Klokken: 09:15 – 09:17

Kari (1.9) ramler over noen lekebiler og ned på rumpa. Hun begynner å gråte. Line (1.10) ser på Kari, før hun snur seg mot meg, peker mot Kari og sier navnet hennes.

Denne observasjonen kan tolkes og forstås på ulike måter. Det første jeg ser er at Line retter en tydelig oppmerksomhet mot Kari som gråter, uten å selv bryte inn. Hennes reaksjon med å peke på meg kan være et tegn på at hun selv opplever ubehag og at hun ønsker at jeg

skal stoppe gråten. Dette er noe som stemmer godt overens med det Öhman (2012, s. 171) kaller for en global uro, hvor barnet reagerer med ubehag og blir urolig når et annet barn gråter. Samtidig kan det være at Line ønsker å gjøre meg oppmerksom på at Kari gråter og at hun gjennom pekingen, samt ved å si navnet uttrykker at hun ønsker at jeg skal trøste henne eller hvert fall gjøre noe. Dette kan sees på som en måte å vise medfølelse og empati på, selv om Line selv ikke går inn og trøster Kari. Samtidig kan det sees i lys av det Öhman (2012, s. 171) kaller for egosentrisk empati, da det ikke nødvendigvis er jeg som vil kunne trøste Kari. Dette fordi jeg er en fremmed, og Line dermed viser tegn til at hun ikke klarer å ta Kari sitt perspektiv for å se hva og hvem hun faktisk trenger. Line ser kanskje etter en omsorgsperson som kan ta vare på Kari som har vondt, og at jeg var den nærmeste. Det kan være at for Line er alle voksne på avdelingen en god omsorgsperson, uavhengig av om hun kjenner dem og er trygg på dem. Samtidig kan det være at dette er noe som havner utenfor fasene til Öhman (2012) fordi Line ikke nødvendigvis tenkte på hva hun trenger når hun gråter. Da tenker jeg på nettopp det at jeg er en fremmed og at det ville vært mer naturlig for henne å ønske trøst av en voksen hun er trygg på og kjenner godt. Men så kan det være at Line er ei svært tillitsfull jente og at det fra hennes perspektiv ikke hadde gjort noen forskjell om jeg hadde trøstet henne om hun gråt, kontra en person hun kjente godt.

Som du ser fins det mange tolkninger på samme episode, og slik må det også være da jeg ikke satt inne i hodet til Line når dette skjedde og visste akkurat hva hennes intensjon med denne handlingen var. Uansett årsak til handlingen velger jeg å tolke det som at hun viser en form for empati og omsorg gjennom å rette andres oppmerksomhet mot hun som gråter. Dette gjør jeg fordi Line i denne observasjonen, som Sara i observasjon 1, reagerte når et annet barn gråt. Selv tenker jeg at om de ikke hadde brydd seg eller selv ikke synes det var ubehagelig ville de ikke nødvendigvis reagert. Samtidig kan denne reaksjonen være noe som barna har lært gjennom å se at de voksne eller andre barn reagerer når et barn gråter. Men så er det også slik barna lærer hvordan de skal gjøre omsorgsfulle og empatiske handlinger, gjennom å selv ha fått erfare det i følge Abrahamsen (1997, s. 78) og Öhman (1996, s. 42).

4.1.2 Trøst

I kapitlet over skrev jeg om hvordan barn kan vise empati og omsorg for andre gjennom å rette oppmerksomhet mot det gråtende barnet. Dette er handlinger jeg bygger videre på i dette kapitlet når jeg ser på barnas trøstende handlinger. Her mener jeg når barnet selv går fysisk inn for å trøste et barn som gråter i stedet for å gjøre en annen oppmerksom på det gråtende barnet.

Observasjon 3

Dato: 05.11.2014 Klokken: 13:30 – 13:35

Tine (2.9) ramler ut av sofaen og ned på gulvet. Hun begynner å gråte. Hun kommer opp i fanget mitt og setter seg der. Tone (2.9) som var barnet hun lekte med, setter seg ned i sofaen, strekker ut armene og sier ”kom Tine”. ”Jeg tror Tone vil gi deg en klem”, sier jeg til Tine. Tine går bort til Tone. Tone holder armene rundt Tine, trykker henne mot seg og gir henne en stor klem. De sitter på kne i sofaen og holder rundt hverandre når de etter hvert begynner å le. Tine ramler bakover med Tone oppå seg. De ler enda mer før Tone setter seg opp og sier ”sitte fanget Tine?” Tine smiler mot Tone og finner seg en bok hun setter seg og ser i. Tone kommer og setter seg ved siden av.

Dette er en observasjon som har flere tydelige toddler preg. Dette toddler preget, som jeg kaller det, knytter jeg opp mot Løkken (1996, 2004) og hennes forståelse av toddlere. Her ser jeg for eksempel at Tone er svært kroppslig i måten hun inviterer Tine inn i kosen. Hun holder tydelig ut armene, noe som tydelig inviterer Tine inn, kombinert med det verbale. Videre kommer latteren som Løkken (2004) forteller sitter veldig løst hos mange toddlere. Hele episoden går fra gråt til latter på ganske kort tid. Slik jeg oppfatter det klarer Tone å møte Tine der hun er, med den omsorgen hun trenger, noe som ender i et svært positivt samspill. Det brukes samtidig en del blikkontakt og smil, noe Løkken (2004, s. 49) forteller er en del av hvordan toddlere kommuniserer med hverandre. På den måten ser jeg at de handlingene som skjer i observasjonen har en tydelig kobling til toddlerkulturen og -stilen Løkken (2004) snakker om, selv om disse barna er eldre toddlere.

Fordi Tone viser evnen til å møte Tine der hun er, ser jeg at dette er svært likt med hvordan barna er når de i følge Öhman (2012) er i stadiet hvor de utviser sann empati. Tone klarer å ta Tine sitt perspektiv og ser hva hun trenger, noe hun uttrykker gjennom en kroppslig handling. (Öhman, 2012, s. 172). Grunnen til at Tone klarer å ta Tine sitt perspektiv kan kanskje handle om deres relasjon til hverandre. Etter min oppfatning leker de mye sammen og kjenner hverandre godt, og det er dermed lettere å vite hva den andre trenger for å føle seg vel. Empati og omsorg i sammenheng med vennskap er noe jeg ser mer på i kapittel 4.4.1, da dette er noe jeg ser er gjentakende i flere observasjoner. Samtidig kan det handle om at hun selv har bred erfaring med at andre har tatt hennes perspektiv. Dette forteller Abrahamsen (1997, s. 78) er slik man lærer seg å ta en annens perspektiv. Det er også sannsynlig at det er en kombinasjon mellom at Tone og Tine kjenner hverandre godt og er trygge på hverandre og Tone sin erfaring med at andre har tatt hennes perspektiv.

4.1.2.1 Tynn grense mellom trøst og lek

Noen ganger kan det kanskje også være vanskelig å skille mellom hva som er lek og hva som er et forsøk på trøst. For med det særegne hos toddlerne kan det være svært likt og det som kan starte som et forsøk på trøst kan raskt utvikle seg til noe mer lekent. I tekstboksen nedenfor ser du et eksempel på dette.

Observasjon 4

Dato: 06.11.2014 Klokken: 10:00 – 10:05

Amanda (1.1) har nettopp våknet. Hun sitter i fanget mitt og gråter høyt. Først kommer Mari (2.8) bort og gir henne en klem, deretter Tara (2.8) og til slutt Martin (2.1). Dette gjentar de i samme rekkefølge fire ganger før de går tilbake til påkledningen. Amanda fortsetter å gråte gjennom hele episoden.

I denne observasjonen ble en klem, som vanligvis sees på som en måte å vise omsorg for noen brukt på en lekende måte. Med lekende måte, mener jeg at flere hengte seg på og at de gjentok den samme handlingen flere ganger og viste stor glede i å gjøre det. Denne episoden ser jeg på som svært toddler preget nettopp på grunn av den lekne måten, gjentakelsen, kroppsligheten og gleden barna viste når de gjorde denne handlingen. Dette stemmer også overens med Løkken (2004) og hennes forklaring av toddlerkultur. Videre ser jeg det i klar sammenheng og likhet med Løkken (2004) sin henvisning til Murphy (1992) i at klemmer er en del av toddlerne sin måte å vise sympati på. (Løkken, 2004, ss. 50- 51).

Fordi Amanda ikke stoppet eller roet ned gråten sin under eller etter denne episoden, tolker jeg det som at Mari, Tara og Martin ikke greide å gi henne den omsorgen hun ønsket og hadde behov for. Dette viser det som både Tholin (2011, s. 67) og Drugli (2013, s. 100) snakker om når de skriver at det noen oppfatter som omsorg, ikke nødvendigvis oppfattes som det hos noen andre. Mari, Tara og Martin greide ikke å sette seg inn i Amandas opplevelse av situasjonen og forstå hva hun trengte. De prøvde seg på en metode, som sannsynligvis var artig og givende for dem, men ikke for Amanda. Dette kan derfor sees i lys av det Öhman (2012, s. 171) kaller for egosentrisk empati, da selv om handlingen var velmenende ble den ikke vellykket da de ikke evnet å møte Amanda der hun var. For Amanda ble det kanskje litt mye når hun sitter der nylig oppvåknet og det kommer flere barn og gjentar med et relativt høyt tempo en svært kroppsnær handling som det blir vanskelig for henne å motsette seg og komme unna. Her vil også voksenrollen være sentral hvor den voksne må trygge Amanda og gi henne den tiden hun trenger uten å avfeie barna som bare prøver å være snille. Voksenrollens plass i hvordan barn viser empati er noe jeg ser mer på i kapittel 4.3. Samtidig

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

kan det være at barnas fokus på å trøste Amanda forsvant når de oppdaget hvor artig det var å gjøre denne handlingen gjentakende. På den måten forsvant det trøstende fokuset og utviklet seg til en lek, der barna var egosentriske og så seg selv og deres moro.

I teori kapittelet skrev jeg om hvordan Johansson (2002, ss. 99- 100) fortalte at barn gjerne viser omsorg og empati for de som er yngre enn seg selv, noe det også kommer frem i denne observasjonen. Her ser du at selv de yngste barna tar vare på de som er mindre enn seg, det er ikke kun slik at fire – seksåringen tar vare på og løfter rundt på ett- og toåringen. Toåring tar også vare på ettåring. Dette er noe jeg synes er godt og rørende å se, da det for meg viser at de minste barna også har en viss kompetanse og evne til å ta vare på de som er mindre. De omsorgsfulle og empatiske handlingene er ikke nødvendigvis vellykkede, men de er tross alt i en lærings og utviklingsprosess og på hvilken annen måte lærer man på enn ved å få prøve seg frem og skaffe egne erfaringer på dette.

4.2 Omsorg gjennom kos og klem

Empati og omsorg vil også vises gjennom kos og klemmer, noe Murphy (1992) forteller er en av toddlerne sine måter å vise sympati for andre barn på. (Løkken, 2004, ss. 50- 51). Dette fordi man gjennom kos viser at man bryr seg om noen og går inn i en kroppslig nærhet og intimitet. I observasjonen nedenfor kan du se en måte de minste barna gjør dette på.

Observasjon 5

Dato: 04.12.2014 Klokken: 13:50 – 13:55

Tine (2.9) sitter og tegner. Plutselig legger Tine hodet sitt på skuldra til Martin (2.1), som sitter ved siden av henne ved tegnebordet. Hun ser på ansiktet hans, stryker han rolig på ryggen og i ansiktet, før hun sier navnet hans rolig med et smil om munnen. Hun ligger en liten stund med hodet på skuldra hans til han rister henne av. Når Martin rister henne av, begynner Tine å tegne igjen.

Under denne observasjonen føler jeg at Tine prøver å vise omsorg for Martin gjennom å kose med han. Det er Tine og hennes handlinger jeg har valgt å fokusere på, dermed er ikke Martin sitt kroppsspråk og mimikk en del av observasjonen. Likevel kan man få en forståelse av at Martin synes at det er greit at hun koser med han, da han ikke rister henne bort med en gang. Tine viser også, slik jeg tolker det, en slags forståelse og akseptering av at nå synes Martin det er nok ved at hun begynner med noe annet når hun blir ristet av. På den måten kan man kanskje stille seg spørsmålet om hun klarer å ta hans perspektiv, ved at hun ikke prøver på nytt eller reagerer ved for eksempel gråt når hun blir ristet av? Öhman (2012, s. 168) og

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

Ciramicoli forteller at empati handler om å blant annet respektere den andres indre verden. Når Tine da aksepterer at hun blir ristet av går det an å se det som hennes måte å vise at hun respekterer at han ikke ønsker å ha henne på skulderen. Likevel er det ikke sikkert at Tine forstår det, men at hun gjennom erfaring har lært at når noen dytter henne bort eller rister henne av betyr det at handlingen ikke er ønsket. Uavhengig av om Tine stopper for å respektere Martin eller fordi hun har lært at det betyr stopp, så mener jeg man kan se på det som en måte å ta den andres perspektiv på. Om hun har lært at handlingen betyr nei, er det i tilfelle en vei i riktig retning for å kunne ta andres perspektiv. På den måten kan vi se at Tine er på rett vei mot eller i fasen som Öhman (2012, s. 172) kaller for sann empati.

Når Tine valgte å kose med Martin la ikke jeg merke til noen åpenbare hendelser som gjorde at hun ville trøste han. Derfor tenker jeg at det var en handling fra Tine sin side for å vise omsorg og at hun bryr seg om han. Noe som stemmer godt overens med Johansson (2002, s. 91) og hennes teori om at barn handler omsorgsfullt ovenfor hverandre og at relasjonene dem i mellom verdsettes. Samtidig kan det være at Tine hadde behov for nærhet og kos selv, noe hun løste ved å gi Martin kos. Det kan også være at hun gjorde det i håp om å bli kost med tilbake. Uansett bakgrunnen og intensjonen for måten Tine utøvde empati og omsorg for Martin, synes jeg det viser mangfoldet i måter det kan gjøres på. Det at det ikke nødvendigvis gjengjeldes er også noe å se på. Mangelen på gjengjeldelse kan kanskje i det skjulte såre Tine, men det kan også være at hun ikke ønsker en gjengjeldene handling.

4.3 Voksenrollen i barns empatiske handlinger

Voksenrollen har en nokså sentral del i hvordan barn viser omsorg og empati for hverandre. Öhman (1996, s. 42) sier at for at barna selv skal bli empatiske og omsorgsfulle, trenger de gode voksne empatiske forbilder. Dette er også Tholin (2008, s. 98) med på å understreke når hun forteller at barna lærer gjennom å se de voksnes empatiske og omsorgsfulle handlinger. Fordi vi voksne, og kanskje særlig barnehagelærere og andre pedagoger har en stor og viktig rolle i barnas utvikling til å bli empatiske og omsorgsfulle vil jeg derfor se på hvilken rolle den voksne har i dette og knytte det opp mot to observasjoner.

Selv mener jeg at det er svært viktig at den voksne er bevisst på hvordan de minste barna kan vise empati og omsorg for hverandre slik at de kan støtte deres handlinger og ikke hindre dem i å gjøre det. Når jeg i kapitlene over viser at ett- og toåringen kan utøve empati og omsorg for hverandre på ulike måter, er dette noe å være bevisst på slik at du som voksen ser både barnas stille måter å vise empati på og den mer høylytte og aktive. Ved å se dette får du en god mulighet som voksen til å anerkjenne og oppmuntre barna til å fortsette med disse

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

handlingene. Samtidig som du kan se kritisk på deg som rollemodell gjennom hvordan barna tar vare på hverandre.

4.3.1 Den voksne som støtte

I den første observasjonen, som du finner nedenfor, vil du se en måte jeg brukte for å støtte Tine sine empatiske og omsorgsfulle handlinger.

Observasjon 6

Dato: 05.12.2014 Klokken: 15:20 – 15:25

Tine (2.9) ser på Martin (2.1), hun stryker han forsiktig på kinnet, deretter på ryggen og gir han til slutt en klem. "Har Martin vondt?", spør jeg. "Ja, han slo hodet i døra", sier Tine. "Men da er det bra at du er så snill og trøster Martin da", sier jeg. Både Tine og Martin nikker med et smil, før de går bak døren og begynner å leke.

I denne observasjonen setter jeg som voksen ord på hva jeg tolker som tanken bak den handlingen Tine gjør. Dette forteller Öhman (2010, s. 20) handler om å prøve å ta barnets perspektiv. Videre løfter jeg frem det positive ved handlingen når jeg forteller at jeg synes det var snilt gjort. Kanskje indirekte oppmuntrer jeg dem til å gjøre det senere også, noe Johansson (2002, ss. 106- 107) presenterer som en viktig del av voksenrollen. Slik jeg ser det anerkjenner jeg handlingen og tanken ovenfor barna, og viser at jeg ser det positive i hva som skjer i stedet for å legge mye vekt på at det ene barnet hadde vondt.

Samtidig ser jeg at jeg kunne ha gjort dette på en annen måte. Jeg ser at jeg legger ordene i munnen på Tine, i stedet for at hun selv skal få muligheten til å formidle hvorfor hun gjør som hun gjør. Johansson (2002, ss. 106- 107) oppfordrer den voksne til å fungere som et talerør for barna, for å hjelpe dem til å få andre å forstå hva de mener og selv kunne uttrykke det. Dette mener jeg er helt riktig, og at det også er det jeg gjør i denne observasjonen. Likevel tenker jeg at det er viktig å gi barna muligheten til å prøve, og heller hjelpe dem i formidlingen og få bekreftelse fra dem på at jeg forstår det rett. Öhman (2010, s. 20) er med på å sette lys på dette når hun sier at det er viktig å huske på at det jeg formidler er det jeg selv tror barnet mener og at det ikke nødvendigvis stemmer med barnets intensjon.

4.3.2 Den voksnes handlingsalternativer

Når vi som voksne i barnehagen møter ulike situasjoner har vi mange handlingsalternativer, blant annet hvordan vi ønsker å trøste det gråtende barnet og formidle til de andre barna hva du gjør. I tilknytning til observasjonen som kommer nedenfor drøfter jeg handlingen den voksne gjør, samtidig som jeg ser på handlingsalternativ som kanskje kunne bidratt til å gi

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

Erik en mulighet til å se hvordan vi kan trøste et annet barn og påvirket kosen til å ende som noe positivt fremfor gråt.

Observasjon 7

Dato: 12.01.2015 Klokken: 09:03 – 09:05

Line (1.10) henger over en madrass pute. Erik (1.11) går bort til henne. Han holder armene rundt henne, legger kinnet mot hennes kinn og lukker øynene. Line ramler ned fra puten og begynner å gråte. Erik stopper opp og ser på henne med store øyne helt til en voksen løfter opp Line og tar henne med ut av rommet.

Fra min forskning sin side hadde det vært spennende å sett hva Erik hadde gjort om den voksne ikke hadde kommet å plukket opp Line. Kanskje hadde han bare stått å sett på, eller gått unna, men han kunne også ha prøvd å få noen andre oppmerksomme på at Line gråt eller prøvd å trøste henne selv. Samtidig forstår jeg at den voksne griper inn for å vise Line at hun blir sett og at noen bryr seg om henne. Når den voksne løfter opp Line og trøster henne, vil dette kunne påvirke Line sin evne til å senere kunne ta en annens perspektiv. Dette forklarer Abrahamsen (1997, s. 78) med at barn trøster slik de selv har blitt trøstet. Derfor er det også veldig bra at den voksne viser medfølelse og omsorg ved å trøste Line. Likevel kunne denne trøsten vært gitt på en annen måte. Den voksne kunne for eksempel satt seg ned med Line og Erik i stedet for å plukke henne opp og gå ut av rommet. På den måten ville Erik få mulighet til å se hvordan den empatiske og omsorgsfulle voksne handler og la det bli et forbilde. (Öhman, 1996, s. 42). (Tholin, 2008, s. 98).

Samtidig ser jeg at den voksne ikke nødvendigvis vet hvorfor Line gråter og tar henne med ut av rommet fordi hun regner med at det er Erik som har gjort henne vondt. Noe det er, men det var ikke nødvendigvis slik at han gjorde det med den intensjonen om at Line skulle bli lei seg. Her kommer viktigheten av tilstedeværende voksne inn, da en voksen som var tilstede og så hva som utløste Line sin gråt, kunne ha prøvd å vist eller veiledet Erik på en måte som han forsto slik at han var mer forsiktig i måten han gav Line en klem på. Det å gi hverandre klemmer er tross alt toddlernes måte å vise sympati på, ifølge Løkken (2004, ss. 50- 51). Det vil derfor være viktig at Erik lærer seg å gi klemmer og vise omsorg på en mer skånsom og oppmerksom måte. Samtidig kunne den voksne da vært proaktiv og gjort Erik oppmerksom på Line før hun begynte å gråte. Erik prøvde tross alt her å utøve empati og omsorg for et annet barn, men uten den voksne som støtte ble det ikke særlig vellykket.

4.4 Fellestrekk fra observasjonene og drøftingen

I observasjonene og den senere drøftingen ble jeg særlig oppmerksom på to poeng som var og er viktig i hvordan barna viser empati og omsorg for hverandre. Disse poengene handlet om hvordan barna viste særlig empati for sine venner og sammenheng mellom alder og måter de viser empati og omsorg på. Disse to poengene er noe jeg nå vil ta for meg i kapitlene nedenfor. Her vil alle observasjonene som har kommet frem tidligere i bacheloroppgaven være sentrale for hva jeg drøfter og reflekterer over.

4.4.1 Vennskap og empati

Under mine observasjoner ble jeg særlig oppmerksom på vennsapsrelasjonene som gjentok seg i alle observasjonene, med unntak av observasjon 4. Med dette mener jeg at det i så godt som alle observasjonene var en venn som gjorde empatiske og omsorgsfulle handlinger mot en annen venn. Greve (2009, ss. 113- 114) har selv sett dette i sine undersøkelser av barns vennskap. Dette var noe jeg i etterkant ble ganske nysgjerrig på og begynte å reflektere rundt. Det skal likevel sies at jeg gjennom observasjonene aldri så at barna unngikk å utøve empati og omsorg for et barn som ikke var deres venn.

Slik jeg ser det kan det være flere grunner til at barna viser spesielt omsorg for sine venner. Ofte er de i nærheten av sine venner når de begynner å gråte. Dette kan du se i observasjon 2, 3 og 6. I alle disse observasjonene er barna nære hverandre hvis vi tenker på fysisk avstand. Forskjellen fra observasjon 3 og 6 er at her leker de sammen før barna slår seg. Fordi vennene som i observasjonene nevnt ovenfor, er i nærheten når barnet begynner å gråte, ser de kanskje hva som skjer og kan utføre empatiske og omsorgsfulle handlinger hvor de kan ta den som gråter sitt perspektiv. Fordi de så hva som skjedde kan de kanskje også gjennom den typiske kommunikasjonen hos toddlere (Løkken, 2004, s. 39), men også verbalt, prøve å kommunisere til en omsorgsperson hva som har skjedd.

Samtidig er det vennene som står barnet nærmest, og de vet kanskje hva vennen trenger og ønsker når det er lei seg eller utrygg. Fordi de kjenner barnet godt vil de kanskje lettere kunne ta dets perspektiv. Dette fordi de vet mer om barnets erfaringer, interesser og forutsetninger enn hos et barn som ikke er deres venn. Ved at de kjenner barnet vil den prososiale atferden som Öhman (1996) omtaler stemme mer overens med det barnet handlingen rettes mot. Nettopp fordi de har en forståelse av hva det andre barnet kan trenge, og dermed kan ha en bedre innlevelsessevne. (Öhman, 1996, s. 31). Jeg kan også tenke meg at barna bryr seg mer om hva som skjer med sine nære venner enn barn de ikke har noe nært forhold til. Öhman (1996, s. 127) er med på å sette ord på dette når hun forteller at vennskap

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

skaper samarbeid og forutsetter medfølelse. På den måten kan man forstå at barna vil samarbeide med sine venner for å gjøre dem glad igjen, samtidig som venner kanskje lar seg lettere trøste av venner. På den andre siden vil alle barna som er på samme avdeling ha et nokså nært forhold til hverandre, da de daglig må forholde seg til hverandre i de aller fleste situasjoner i barnehagen. Det kan være fordi de deler leker, har felles interesser og venner, spiser rundt samme bord og har de samme nære tilknytningspersonene i barnehagen. De ser hverandre hver dag og har generelt ganske mye å gjøre med hverandre, selv om de ikke er i flere direkte tydelige samspill. Likevel vil ikke barn nødvendigvis være venner fordi de går på samme avdeling og har mye med hverandre å gjøre. Dette bekrefter Greve (2009, s. 143) når hun forteller at det ikke kun kreves en fysisk nærhet, men også en mental nærhet for å danne og opprettholde et vennskap.

Det kan godt være at det er ved de mer spontane klemmene og omsorgsfulle handlingene uten gråt som utløsende faktor, at det er vennene som vil dominere handlingene. Dette kan være fordi ved gråt er det en forstyrrende lyd og at barna naturlig føler med den som gråter. Ved gråten kan det være at Öhman (2012, ss. 171- 172) sine faser for utvikling av empati settes i gang. Mens det ved andre omsorgsfulle handlinger er den naturlige omsorgen og empatien du føler for din venn som kommer til syne gjennom spontane handlinger. I både observasjon 5 og 7 er det barn som lekte mye sammen under mine observasjoner og tilstedeværelse på avdelingen som gav disse tilsynelatende spontane klemmene.

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver (2011, s. 31) forteller at det er gjennom å gi og ta i mot omsorg at grunnlaget for den sosiale kompetansen utvikles. Når Greve (2009, ss. 113- 114) og jeg ser at venner viser særlig omsorg for hverandre, ser jeg at det å legge til rette for nære vennskap på avdelingen vil være viktig. Dette med tanke på å utvikle den sosiale kompetansen. Da tenker jeg blant annet på at gjennom vennskap vil barna erfare at noen prøver å ta deres perspektiv, noe som vil påvirke barnet til selv å utvikle den evnen. Når de da mestrer å ta andres perspektiv vil det bli mye lettere å utøve empatiske og omsorgsfulle handlingen overfor andre på avdelingen og dermed vedlikeholde og skape gode relasjoner med andre barn. Ved at barnet får delta i positive vennskspsrelasjoner vil deres sosiale kompetanse bli bedre og de vil være bedre rustet til å takle resten av verden.

4.4.2 Aldersmessige sammenhenger

Når jeg strukturerte observasjonene jeg hadde tatt ble jeg oppmerksom på at denne struktureringen også ubevisst fra min side skilte ett og toåringene fra hverandre. I kapittel 4.1.1 oppmerksomhet kan du for eksempel se at dette innebærer kun observasjoner av

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

ettåringene, mens det i kapittel 4.1.2 trøst er det toåringene som gjør handlingene. Dette kan så klart være rene tilfeldigheter, men det kan også være at det ikke er det.

I observasjonene jeg har av ettåringene ser jeg at det oftere foregår ved at barna ikke selv går inn i situasjonen med det gråtende barnet. De løper for å se hva som skjer, stopper opp leken, ser på det gråtende barnet og gjør en voksen oppmerksom på barnet som gråter, men de går ikke selv fysisk inn for å trøste. Det er gjerne en stille og rolig kommunikasjon preget av blikkontakt og veksling av blikk, samtidig som jeg registrerer at barna blir urolige når et barn gråter. Dette stemmer godt overens med Öhman (2012, s. 171) sin forklaring av den globale uroen, samt Kanstad (2011, s. 212) og Johansson (2002, s. 110) som har sett, i likhet med meg at leken stopper opp når noen gråter. Hos toåringene derimot går de mer aktivt inn for å trøste det gråtende barnet. I observasjonene jeg gjorde var de ganske høylytte og aktive i måten de prøvde å trøste et annet barn på og det var gjerne gjennom klemmer, noe Murphy (Lækken, 2004, ss. 50- 51) forteller er en del av hvordan toddlerne viser sympati for hverandre. Det utløser også en del latter og glede.

Likevel er ikke nødvendigvis toåringenes måte å vise omsorg og empati for et annet barn noe mer vellykket enn hos ettåringene. Dette kan du se i for eksempel kapittel 4.1.2.1, observasjon 4, når toåringene prøver å trøste en ettåring, men ettåringen bare forsetter å gråte. Samtidig som du i kapittel 4.3.2 voksenrollen, observasjon 7, ser en ettåring som går inn for å gi et barn en klem, noe som ender i gråt. Dette synes jeg viser at selv om de utøver omsorg og empati for det gråtende barnet på ulike måter, er verken ett- eller toåringen ferdig utviklet i hvordan man viser empati og omsorg for hverandre. Det støtter også Öhman (2012) sine faser, med tanke på at den fjerde fasen i den empatiske utviklingen er i tenårene.

Samtidig kan funnene tilknyttet aldersmessige sammenhenger være ganske tilfeldige, og en annen person som går ut for å se på dette vil ikke nødvendigvis se det samme som meg. Det kan godt være at ettåringene på avdelingen også viser omsorg til et barn som gråter på en mer aktiv og kroppslig måte. Samtidig kan det være at det ikke er jobbet på samme måte for å oppmuntre til empatiske og omsorgsfulle handlinger på disse to avdelingene noe som skaper et slikt funn. Det kan være at toåringene viser omsorg og empati for hverandre på denne stille rolige måten ved å rette oppmerksomheten mot det gråtende barnet, bare at dette ikke var noe jeg fikk med meg i mine observasjoner. Uansett om det er aldersmessige faktorer, tilfeldigheter eller miljømessige faktorer som spiller inn synes jeg det er spennende å se disse ulike måtene de minste barna utøver empati og omsorg for hverandre.

5.0 Avslutning

Som avslutning av denne bacheloroppgaven kommer jeg med en oppsummering hvor de viktigste punktene fra drøftingen blir trukket frem på nytt. Deretter presenterer jeg hva jeg fant ut og knytter det opp mot problemstillingen. Problemstillingen jeg jobbet ut i fra i denne bacheloroppgaven var:

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

Til slutt i avslutningen presenterer jeg tanker rundt videre arbeid og forskning. Her forteller jeg hva jeg gjennom denne bacheloroppgaven har blitt inspirert til å se mer på.

5.1 Oppsummering

I drøftingskapitlet knytter jeg mine observasjoner opp mot allerede eksisterende teori og min tolkning av hva jeg ser. Her ser jeg at en metode barna bruker for å vise empati og omsorg for hverandre er gjennom å rette oppmerksomheten mot det gråtende barnet. I observasjon 1 ser jeg at Sara stopper opp leken og løper til et annet rom og ser på barnet som gråter. Dette er noe både Kanstad (2011, s. 212) og Johansson (2002, s. 110) tolker som barnas tidlige måter å vise omsorg, empati og medfølelse for andre barn. Jeg ser også dette i lys av Öhman (2012) og hennes forklaring av den empatiske utviklingen. Gjennom Öhman kan dette tolkes som at Sara blir urolig og stresset når et annet barn gråter og at hun viser empati på den måten. Dette er noe Öhman kaller for global uro. (Öhman, 2012, s. 171). Samtidig kan jeg se det i lys av Løkken (2004) og hennes forklaring av hvordan toddlerne kommuniserer. Hun forteller at de kommuniserer gjennom blikkontakt og blikkveksling, noe Sara gjør når hun løper bort og ser på Erik som gråter. (Løkken, 2004, s. 39).

Videre i kapitlet om oppmerksomhet presenterte jeg observasjon 2. Her ser vi at Line gjør meg oppmerksom på at Kari gråter. Dette gjør hun ved å se på Kari, før hun ser på meg, peker og sier navnet hennes. Her ser jeg igjen den typiske toddlerkommunikasjonen som Løkken (2004, s. 39) snakker om, hvor peking og blikkveksling er sentralt. Jeg ser samtidig at Line viser tegn til det Öhman (2012) kaller for den globale uro og den egosentriske empatien. Dette fordi hennes reaksjon ved å gjøre meg oppmerksom på henne kan være fordi hun selv blir urolig og stresset av Kari som gråter. Samtidig viser hun at hun ikke klarer å ta Kari sitt perspektiv, om hennes intensjon ved handlingen er at jeg skal trøste Kari. Jeg er tross alt en fremmed og ikke en voksen Kari er trygg på. Jeg stiller også spørsmål ved om Line egentlig

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

viser egosentrisk empati, da jeg ikke nødvendigvis vil kunne trøste Line heller, og dette av samme grunn til at jeg ikke vil klare å trøste Kari. Men for alt jeg vet så er kanskje Line også svært tillitsfull og ikke skeptisk på fremmede. Jeg avslutter dette kapitlet om trøst ved å fortelle at jeg ser på disse observasjonene som utøving av empati og omsorg, fordi de reagerer når noen andre gråter.

Fra kapitlet om oppmerksomhet går jeg videre til et kapittel hvor jeg ser på barn som selv går inn og trøster et gråtende barn. Begge metodene som brukes for å trøste er svært lekne og toddlertypiske i formen, slik jeg ser det. I observasjon 3 inviterer Tone både verbalt og kroppslig Tine inn for å få trøst av henne. Dette utvikler seg raskt til latter. Min tolkning av dette er at Tone klarer å ta Tine sitt perspektiv og gi henne trøst på den måten hun har behov for. Dette stemmer godt overens med den sanne empatien som Öhman (2012, s. 172) forteller om. Jeg undrer også over om Tone evner å ta Tine sitt perspektiv og trøste henne nettopp fordi de leker mye sammen og har en god relasjon. Det er akkurat det å ta den andres perspektiv barna ikke klarer i observasjon 4. Her sitter Amanda (1.1) ny oppvåknet på fanget mitt og gråter når tre toåringer kommer på rekke og rad og gir henne klemmer. Dette ble gjort på en leken måte hvor gjentakelse og høyt tempo hadde en sentral rolle. Når sekvensen er ferdig gråter Amanda fortsatt og det er derfor jeg tolker at de ikke evnet å ta hennes perspektiv. Både Tholin (2011, s. 67) og Drugli (2013, s. 100) forteller at det noen oppfatter som omsorg, oppfattes ikke slik av alle. Det er kanskje det som er det sentrale her, kombinert med Öhman (2012, s. 171) og den egosentriske empatien. Både hos Tholin (2011), Drugli (2013) og Öhman (2012) handler det jo om at den andre ikke klarer å ta den gråtende sitt perspektiv. Samtidig ser jeg at voksenrollen er sentral i denne situasjonen, både for å trygge og støtte Amanda, men også for å roe ned de tre barna uten å avfeie dem. Det kan handle om å stille spørsmål rundt kroppsspråket til Amanda. Eller fortelle at du ser at de prøver å være snille, men at det ikke er sikkert Amanda oppfatter det slik.

Jeg gikk videre inn i kapitlet hvor jeg ser på barn som viser omsorg gjennom kos og klem. Her hadde jeg kun én observasjon, som var observasjon 5. I denne observasjonen koser Tine med Martin som etter hvert rister henne av. Kos og klem er en måte de minste barna utøver sympati for hverandre mener Murphy (Løkken, 2004, ss. 50- 51). Jeg ser samtidig observasjonen opp mot om Tine klarer å ta Martin sitt perspektiv ved at hun ikke protesterer eller prøver å fortsette å kose med han etter kan har ristet henne av.

Videre i min drøfting av funnene trekker jeg inn voksenrollen i barns empatiske handlinger. Det er vi voksne som er forbilder, men også de som skal støtte og oppmuntre barna i deres utvikling og utforskning. Derfor så jeg det som viktig å også ha med et kapittel

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

om dette. Her trakk jeg inn observasjon 6 og 7 som de det fokuseres på. Her ser jeg på hvordan den voksne kan støtte barnas handlinger og handlingsalternativer for å vise og uttrykke hva god omsorg er for barna. Her støttet jeg meg særlig på Johansson (2002, ss. 106-107) som forteller om metoder de voksne kan ta i bruk for å oppmuntre barna til og vise omsorg for hverandre.

Til slutt gikk jeg inn på fellestrekk fra observasjonene og drøftingen. Her presenterte jeg at hvem barna viste empati for, hadde en tydelig sammenheng med hvem som var deres venner. Hvert fall tilsynelatende. Det jeg mener er at det i de aller fleste observasjonene var venner som trøstet, gav klemmer og rettet oppmerksomheten mot sine venner, men jeg så aldri at de unngikk å reagere og respondere når noen gråt. Videre her stilte jeg spørsmål rundt om det hadde noe med at de var fysisk nærmere sine venner når de begynte å gråte, om det var fordi de kjente de godt og evnet å ta deres perspektiv bedre eller om det rett og slett var at de brydde seg mer om vennene gråt. Når dette var drøftet og reflektert rundt, så jeg videre på aldersmessige sammenhenger på hvordan barna utøvde omsorg og empati for hverandre. Her ser jeg at det i observasjonene hos ettåringene er mer oppmerksomheten de bruker, mens toåringene går mer fysisk inn og trøster. Samtidig ser jeg at begge alderstrinnene bruker klemmer for å utøve omsorg og empati, og at det hos begge kan være mislykkede og vellykkede forsøk. Jeg er også her tydelig på at det jeg her ser av sammenhenger ikke nødvendigvis er et faktum. Mye handler om egen tolkning, tilfeldigheter i forhold til episoder som oppsto mens jeg observerte, samt miljømessige faktorer som blant annet om de har gode empatiske forbilder eller ikke.

5.2 Konklusjon

Gjennom drøftingskapitlet har jeg vist til ulike observasjoner og drøftet rundt hvordan barna utøver empati og omsorg, samt hvorfor jeg mener det. Her har jeg sett at de minste barna kan gjøre dette gjennom oppmerksomhet ved å peke på og veksle blikk mellom den som gråter og den voksne, de stopper leken for å løpe bort å se på det løpende barnet. Videre har jeg sett at de har utført trøstende handlinger gjennom å invitere et gråtende barn på fanget, samt barn som gikk i rekke og gjentok klemmer til et gråtende barn. Videre har jeg også sett at barna gir klemmer til hverandre selv om de ikke gråter. Alle disse er noe du kan se som omsorgsfulle handlinger, eller handlinger hvor det vises omsorg. Jeg kan ikke med sikkerhet si at barna er empatiske i tankegangen. Likevel ved å knytte det opp mot blant annet Öhman (2012) og hennes ulike faser i den empatiske utviklingen kan jeg se at de omsorgsfulle handlingene kan være et resultat av en empatisk eller begynnende empatisk tankegang. Jeg mener gjennom

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

dette at jeg har svart på problemstillingen på en tilfredsstillende måte og sett flere måter de minste barna utøver empati og omsorg for hverandre. Samtidig mener jeg det er viktig å understreke at de minste barna kan vise omsorg og empati på mange flere måter, også innenfor de temaene jeg har tatt for meg. Dette har vært en kvalitativ undersøkelse, altså har jeg basert meg på få informanter og kan dermed verken si at alle ett- og toåringer handler slik eller at de bare handler slik.

5.3 Videre forskning

Som barnehagelærer og menneske vil man være i konstant utvikling og det vil også alltid være noe nytt å lære. Synet på barn er i stadig utvikling og dermed dynamisk. Dette viser for eksempel Gulbrandsen og Vintervold (2010). De forteller at et eldre barnesyn så på barn som sårbare hvor de minste barna verken samspilte eller hadde noe utbytte og glede av å være sammen. (Gulbrandsen og Vintervold, 2010, s. 100). Den nyere forskningen og barnesynet derimot viser ifølge Tholin (2011, s. 68) at de minste barna kan vise omsorg for andre. Akkurat dette viser for meg at det er viktig å følge med på den nyere forskningen og videreutvikle seg deretter. Derfor ser jeg det også som viktig å ha noen tanker om hva jeg ønsker og kan forske mer på. I bacheloroppgaven nevner jeg blant annet aldersmessige sammenhenger og koblingen mellom vennskap og empati. Disse temaene er noe jeg gjerne kan se for meg å studere mer ved et senere tilfelle. Kanskje kan det også være noe jeg kan studere mer gjennom mitt arbeid som barnehagelærer og pedagogisk leder? Jeg tror det vil være svært lærerikt for meg å kunne gå enda dypere inn i enkelt temaer i min bacheloroppgave. Kanskje får jeg da bekreftet at barna viser mer empati for sine venner enn andre barn, men det kan også være noe jeg får avkreftet. Noe annet jeg godt kunne tenkt meg å sett mer på er voksenrollens og det psykososiale miljøets betydning for hvordan barn utøver empati og omsorg for hverandre. Dette ser jeg på som potensielt viktig forskning for å skape enda større bevissthet rundt kvaliteten på det psykososiale miljøet i barnehagene.

6.0 Referanseliste

- Abrahamsen, G. (1997). *Det nødvendige samspillet*. Oslo: Tano Aschehoug
- Arnesen, B., Ollestad, A. & Tveit, A. (2005). *Det omsorgsfulle barnet: Om barns omsorgsevne og venns­kapsrelasjoner*. Trondheim: Midt-norsk Kompetansesenter for Atferd
- Askland, L. (2011). *Kontakt med barn: Innføring i førskolelærerens arbeid på grunnlag av observasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Bergsland, M. D. og Jæger, H. (2014). Bacheloroppgaven. I Bergsland, M. D. og Jæger, H. (red.). *Bacheloroppgaven i barnehagelærer utdanningen*. (ss. 51- 88). Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Dahl, K. B. (2009, 24. februar). Om lovfestet rett til barnehageplass. *Utdanningsforbundet*. Lastet ned fra <https://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Lonn-og-arbeidsvilkar/Tema-A-A/Fagartikler/Barns-og-foresattes-rettigheter-og-plikter/Om-lovfestet-rett-til-barnehageplass/>
- Drugli, M. B. (2013). *Liten i barnehagen: forskning, teori og praksis*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Greve, A. (2009). *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Oslo: Pedagogisk Forum
- Guldbrandsen, Å. og Vintervold, A.-L. (2010). Barnehageutforming for de yngste: Fra trygghet til utfordring – til begge deler. I Angell, M.- L. (red.). *Barnehage folk 3-2010. Barn i mellom*. (ss. 100- 105). Oslo: Pedagogisk Forum
- Johansson, E. (2002). *Små barns etikk*. Oslo: Pedagogisk Forum
- Johansson, E. (2013). *Små barns læring. Møter mellom barn og voksne i barnehagen*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kanstad, M. (2011). Gjensidighet i tillit og respekt. I Glaser, V., Moen, K. H., Mørreaunet, S. & Søbstad, F. (red.). *Barnehagens grunnsteiner. Formålet med barnehagen*. (ss. 209- 220). Oslo: Universitetsforlaget
- Larsen, A. K. (2007). *En enklere metode: Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Lækken, G. (1996). *Når små barn møtes*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Lækken, G. (2004). *Toddlerkultur. Om ett- og toåringers sosiale omgang i barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

- NSD (2012). Krav til samtykke. *Personvernombudet for forskning*. Lastet ned fra <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/samtykke.html>
- Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. (2011). Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Tholin, K. R. (2008). *Yrkesetikk for førskolelærere*. Bergen: Fagbokforlaget
- Tholin, K. R. (2011). Omsorg usynliggjøres og trenger en tydeligere posisjon. I Glaser, V., Moen, K. H., Mørreaunet, S. & Søbstad, F. (red.). *Barnehagens grunnsteiner. Formålet med barnehagen*. (ss. 59- 70). Oslo: Universitetsforlaget
- Öhman, M. (1996). *Empati gjennom lek og språk*. Oslo: Pedagogisk Forum
- Öhman, M. (2010). "Skal vi dele huske?". Om barnehagebarns relasjonsarbeid. I Angell, M.-L. (red.). *Barnehage folk 3- 2010. Barn i mellom*. (ss. 20- 25). Oslo: Pedagogisk Forum
- Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Oslo: Pedagogisk Forum

På hvilken måte utøver de minste barna empati og omsorg for hverandre?

- NSD (2012). Krav til samtykke. *Personvernombudet for forskning*. Lastet ned fra <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/samtykke.html>
- Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. (2011). Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Tholin, K. R. (2008). *Yrkesetikk for førskolelærere*. Bergen: Fagbokforlaget
- Tholin, K. R. (2011). Omsorg usynliggjøres og trenger en tydeligere posisjon. I Glaser, V., Moen, K. H., Mørreaunet, S. & Søbstad, F. (red.). *Barnehagens grunnsteiner. Formålet med barnehagen*. (ss. 59- 70). Oslo: Universitetsforlaget
- Öhman, M. (1996). *Empati gjennom lek og språk*. Oslo: Pedagogisk Forum
- Öhman, M. (2010). "Skal vi dele huske?". Om barnehagebarns relasjonsarbeid. I Angell, M.-L. (red.). *Barnehage folk 3- 2010. Barn i mellom*. (ss. 20- 25). Oslo: Pedagogisk Forum
- Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Oslo: Pedagogisk Forum